

ITALIANA LA TIMIȘOARA¹

ILEANA OANCEA

Eugeniu Coșeriu vorbea într-o carte foarte importantă și cu un titlu sugestiv: *Limba română în fața Occidentului*, despre relația dintre română și limbile romanice, relație deosebit de vie și de activă, mediată de apartenența comună la romanitate.

Există însă și o relație, la fel de incitantă și de modelatoare în plan cultural, cea dintre limbile romanice și limba română. În acest context, limba și cultura italiană are un rol privilegiat, ce poate fi pregnant reliefat într-o viziune diacronică.

La modernizarea spațiului românesc a contribuit franceza, dar și italiana, de care românitatea s-a simțit mereu aproape, nu numai geografic, ci și spiritual.

În ceea ce privește o necesară și foarte interesantă cercetare a preocupărilor românești legate de spațiul italian și contribuția acestuia la integrarea romanică și europeană a românității, acest colocviu este deosebit de important pentru dimensiunea lui, fixată în titlu, privind italianistica și spațiul academic românesc.

Dezvoltarea unei specializări de italiană la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest din Timișoara este creația unei epoci de efervescentă, mai ales în prima ei fază, de după 1989. Facultatea timișoreană afirmată în plan național, alături de celelalte trei mari facultăți cu o bogată tradiție: București, Iași, Cluj, și reunite într-un consorțiu, avea absolută nevoie, pentru a-și valida această poziție, de existența secțiilor de italiană și spaniolă, care, în același

¹ Comunicare susținută la Congresul Catedrei de italiană a Universității din București, 1909-2009. Colocviul internațional „FORTUNA LABILIS, STUDIA PERENNIA. *All'insegna di Ramiro Ortiz: insegnamento e ricerca nell'italianistica di ieri e di oggi*”, 20-21 noiembrie 2009, București

timp, puteau facilita stimulative relații cu Italia și Spania, dar puteau să și ofere o concludentă bază romanică pentru predarea limbii și culturii române.

Aceste secții reprezintă, fără nicio îndoială, cea mai importantă „creație” postdecembristă, și chiar emblema schimbărilor majore din România. Lipsa lor ar fi însemnat amputarea filologiei timișorene de anvergura ei cu adevărat europeană.

A vorbi de italiană la Universitatea de Vest din Timișoara presupune tocmai reliefaarea unei ctitoriri care a presupus un mare efort uman și instituțional, cu deplină conștiință a valorii ei de catalizator în planul relațiilor academice internaționale care se anunțau atât de promițător. Pentru Timișoara, esența schimbărilor de după 1989, a speranțelor și a fervei contactului cu romanitatea și, în general, cu Occidentul se concentrează, poate în modul cel mai semnificativ, în noua secție de italiană clădită în jurul unor legături deosebit de puternice cu centre universitare italiene și cu personalități italiene de primă mărime.

Fără să supralicităm, putem spune, cum vom încerca să arătăm în continuare, că cele mai intense, mai consecvente și urmărite cu o deplină conștiință a valorii lor coagulante contacte s-au realizat în acest sector al unei foarte tinere secții de italiană, care a încercat, pe măsură ce s-a conturat, să-și realizeze și o istorie și un traiect științific, adesea comun cu instituții academice italiene și cu cele românești.

Italiana se auzea pe coridoarele Facultății, ca și franceza, engleza sau germana, de exemplu, într-un plurilingvism al Europei culturale și academice, susținută de entuziasmul studenților din ce în ce mai numeroși.

O trăsătură particulară este relația strânsă dintre italiană și română. Profesorii italieni străluciți, veniți la Timișoara pentru a ține conferințe și cursuri ce au reverberat intelectual mai ales în Aula *Dante Alighieri*, erau romaniști, și, desigur, prin acest fapt, italieniști, dar și româniști de o incontestabilă erudiție și originalitate.

La Facultatea de Litere a Universității de Vest din Timișoara, lectorii italieni, devotați predării limbii italiene, elevi ai unor renumiți profesori din Italia, frecvent prezenți la Timișoara, cum au fost:

Daniele Pantaleoni, elev al reputatului profesor Alexandru Niculescu, șeful Catedrei de română de la Universitatea din Udine, foarte atașat de întemeierea unei secții de italiană la Timișoara, și Maria Luisa Lombardo, elevă a unei mari „amice” a Facultății de Litere din Timișoara, eminenta profesoară Teresa Ferro, succesoarea profesorului Niculescu la Udine, ea însăși elevă și colaboratoare a unui alt mare prieten al Timișoarei universitare, Giuseppe Piccillo, și-au făcut doctoratul la Timișoara, la Catedra de limba română, cu profesorul Vasile Frățilă (Daniele Pantaleoni) și la Catedra de literatură română și comparată, cu profesorul Cornel Ungureanu (Maria Luisa Lombardo), pe teme de românistică, aducând contribuții cu adevărat originale: de limbă veche românească și de literatură română modernă, contribuții devenite cărți de referință. Predarea limbii italiene s-a împletit de la început armonios cu preocupări de cultură română, condiție ideală, de altfel, pentru o înțelegere autentică a relațiilor interculturale, sub semnul cărora s-a născut și a crescut italiana în cadrul Literelor timișorene.

Putem spune, generalizând, ceea ce însă ar necesita, mai degrabă, o atentă analiză, că a existat o insulă de italianistică la Facultate, într-o permanentă mișcare cu centrul de expansiune în special la Universitatea din Udine, dar și la Padova, la Catania sau Perugia.

Este momentul cel mai potrivit pentru a zăbovi, fie și fugitiv, asupra figurii de o rară noblețe a profesoarei italiene Teresa Ferro, pomenită mai înainte. Întreaga noastră grațitudine îi este din nou adresată. „Nu este locul aici pentru a prezenta lucrările științifice atât de importante ale Teresei Ferro, cercetătoare cu o formație complexă de romanistă și românistă, excelentă cunoscătoare a problemelor privind istoria limbii române, începând cu substratul, abordat în teza de licență. S-a scris mai mult despre ele.

Ceea ce am dorit să surprind acum a fost ceea ce mi s-a părut că reprezintă esența unui destin special, adică „desenul din covor” al curgerii existențiale.

Teresa Ferro a avut o vocație specială a construcției spirituale: la catedra de română de la Udine și, mai înainte, la Catania, universități al căror număr de studenți care învățau româna era mereu în creștere,

o adevărată operă vie și, deopotrivă, în teritoriul sever al activității de cercetare urmărite cu o deosebită consecvență. Dar, nu mai puțin, această vocație, s-a manifestat în susținerea limbii italiene în România, un loc privilegiat avându-l nou înființata specializare de licență în italiană de la universitatea timișoreană. O altă construcție, o altă operă vie, zămislită în pasta realului, în care **Profesoara** a lăsat mereu ceva din bogata sa personalitate².

O altă trăsătură a vieții academice postdecembriste la Timișoara este acordarea titlului de *Doctor Honoris Causa* unor savanți de reputație internațională româniști și româniști, desigur și italieni, care au ținut, cu această ocazie, prelegeri, conferințe, cursuri, o efervescență de care viața universitară avea atâta nevoie. Studenții au audiat alocuțiunile excepționale ale profesorilor Lorenzo Renzi, celebrul romanist de la Universitatea din Padova și profesorii de la Udine, Alexandru Niculescu și Teresa Ferro, adevărate și impresionante elogii aduse românei întru romanitate și relației cu Italia, în care solemnitatea momentului și erudiția erau scăldate de o puternică undă de emoție. Discursuri de o factură specială, mărturisiri și profesiuni de credință, al căror ecou păstrat în broșurile special alcătuite este la fel de puternic în memoria de la baza istoriei recente a Facultății. Le-am publicat, pentru marea lor valoare, de crez profesional, într-o carte la care am adăugat și interviurile realizate cu această ocazie, în revista „Orizont”, cu un titlu care mi s-a părut că surprinde esența a ceea ce poate să însemneze durata spirituală în mereu trecătoarea „clipă cea repede”, sintetizată atât de elocvent și de inspirat în titlul acestui important „convegno internazionale” bucureștean: FORTUNA LABILIS, STUDIA PERENNIA. Cartea amintită poartă titlul *Despre noosferă. O construcție a memoriei*, Timișoara, Excelsior, 2005. Tot în această carte sunt și interviurile cu Giuseppe Piccillo, despre română și conservarea ei în texte românești din Italia, și altele, cu Lorenzo Renzi, Teresa Ferro și universitari udinezi.

² Ileana Oancea, *Asumarea unui destin: Teresa Ferro (1956-2007)*, în „Philologica Banatica”, Vol. II. Italianistică, Timișoara, 2008, p. 146-153.

Această insulă de italianistică timișoreană a numărat și scriitori ca C. Calabro, și el *Doctor Honoris Causa*, la propunerea secției de italiană, și, desigur, Riccardo Campa, intelectual de o finețe și de o subtilitate ieșite din comun, care a predat și ore de italiană la Timișoara și care a publicat la Editura de Vest din Timișoara, o excelentă carte tradusă de Viorica Bălțeanu.

Neavând o tradiție, tradiția este, oricum, opera timpului, italiana la Universitatea de Vest a beneficiat în schimb de intensitatea legăturilor cu Italia și deschiderea pe care o poate oferi permanenta raportare la contextul romanic și cel al românității orientale. Bursele oferite studenților au asigurat circulația în ambele sensuri.

Deși tânără, secția de italiană nu a dus lipsă de modele!

Au existat însă preocupări de italianistică mai vechi în Banat, care pot da o densitate istorică acestor manifestări. Amintim doar pe George Călinescu, care a fost profesor suplinitor de italiană, timp de un an, după revenirea de la bursa în Italia, la Accademia di Romania, din Roma.

De asemenea, îl mai putem menționa pe Ioachim Miloia (1897-1940), școlit în Italia, autor de cărți de artă în italiană, una fiind o excelentă teză de doctorat, director, printre altele, al Muzeului Banatului. Petru Sferca (1919-1987), autodidact, îndrăgostit de limba lui Dante, a tradus și a publicat la editura Vremea, în 1948, o culegere de versuri din marele poet italian, Ungaretti, apoi din Eugenio Montale, Salvatore Quasimodo și chiar din Leopardi.

Vom reține și câteva date care preced înființarea secției de italiană. Profesoara Maria Belisare, cu excelente studii în Italia, de la mijlocul anilor '50, a predat italiana – curs practic, până în 1971, rămânând în memoria celor care au profitat de existența acestei încă firave dimensiuni italiene în predarea limbilor străine, ca un adevărat precursor dotat cu har didactic și cunoștințe excepționale³. Ea a creat această nostalgie pentru „la dolce lingua dove il si suona”, care a constituit climatul intelectual și afectiv pentru dezvoltările viitoare. Iosif Cheie Pantea, cunoscut istoric literar, care a beneficiat de o

³ Cf. Viorica Bălțeanu, *Maria Belisare: un dascăl, un om*, în *Miscellanea romanica*, Timișoara, Universității de Vest, 2009.

bursă la Pisa (1970-1972) și a scris o teză de doctorat în italiană, condusă de Mario Fubini, despre Eminescu și Leopardi, a predat cu succes italiana ca limbă facultativă. În același timp, italiana a fost mereu integrată în cadrul cursurilor de lingvistică romanică, în special la capitolul *Romania și importanța ei pentru cultura europeană*.

Însă secția de italiană nu ar fi existat, poate, fără devotamentul, energia nestăvilită, vocația constructivă a profesoarei Viorica Bălțeanu. Efortul ei poate fi descoperit în tot ceea ce a întreprins secția de italiană.

Câteva date sumare doresc să măsoare această importantă realizare a unei Facultăți care a aspirat la a se așeza alături de marile universități și de a se integra în învățământul superior european.

Pe lângă învățarea limbii italiene în regim facultativ, cu un număr foarte mare de studenți (în 1995, la diverse facultăți se ajunsese la 300 de studenți), în 1997 s-a realizat specializarea de licență, acest departament în formare beneficiind de prezența, din 1995, a unui strălucit absolvent de la Udine, Daniele Pantaleoni, pomenit mai înainte, sprijinit în venirea la Timișoara și de profesorul Alexandru Niculescu. Începe, astfel, o relație fundamentală pentru italiană, cea cu Universitatea din Udine. În 2001, înregistrăm prima promoție de 17 absolvenți, iar în 2004 secția este acreditată.

Trebuie să subliniem că cele câteva cadre didactice tinere care vor duce greul acestei secții sunt absolvenți timișoreni.

Mai adăugăm aici și faptul că, începând cu 2007-2008, funcționează și un masterat de italiană cu participare internațională, *Civiltà italiana e cultura europea*, ceea ce dă consistență secției.

Tot în legătură cu italiana la Timișoara trebuie să subliniem fructuoasa activitate a societății *Dante Alighieri*, cu serate în care cultura italiană s-a îngemănat cu cultura română, la care au participat profesori italieni și români (de exemplu, Alexandru Balaci), româniști și româniști de notorietate, scriitori, oameni de cultură italieni și reprezentanți ai Consulatului Italian (comitetul: președinte, Iosif Cheie Pantea, vice-președinte, Viorica Bălțeanu, secretar, Ileana Oancea, actualmente președinte, Viorica Bălțeanu, vice-președinte, Bogdan Țâra, secretar, Mirela Boncea).

Ca o dezvoltare a acestei activități o reprezintă eforturile făcute de profesori și oameni de cultură români și italieni, în legătură cu istororomânii, în special (Viorica Bălțeanu). Ceea ce, desigur, ilustrează, iradierea acestui centru de creativitate, nu numai științifică, ci și culturală, care este italiana în context academic timișorean.

În încheiere, menționăm volumul al II-lea al publicației *Philologica Banatica*, închinat a peste un deceniu de existență a italianei la Timișoara.

Abordarea de față a încercat să evite o înșirare de date fără relevanță, ea nu a aspirat nici să fie exhaustivă, ceea ce nici nu e posibil. Ea a încercat mai ales să aducă un omagiu indirect italianei de la Universitatea din București, de la Catedra de limbă și literatură italiană, la cei 100 de ani rodnici de la întemeiere. Italiana la Timișoara a dorit să se înscrie, prin câteva înfăptuiri semnificative, în spațiul academic ilustrat de Universitatea bucureșteană, polarizatoare a evoluției italianisticii românești.